

اخلاق حرفه‌ای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها در دوران کرونا

پریسا سادات بهبهانی نیا^۱

چکیده

همه‌گیری جهانی کرونا نه تنها به تغییرات اساسی در تعاملات روزمره‌ی انسان‌ها منجر شد، بلکه روابط اجتماعی کلان را نیز دستخوش تغییرات اساسی کرد. مرور مطالعات انجام شده درباره شیوع این بیماری نشان از وجود پیامدهای روان‌شناختی گسترده در سراسر جهان دارد و سلامت روانی را در سطح فردی، بین فردی و اجتماعی تحت تأثیر قرار داده است. در این میان دانشجویان نیز مستعد آسیب روحی و بی‌انگیزگی هستند. در شرایط بیماری کرونا و باوجود استمرار آموزش‌های مجازی، اهمیت رفتار کلامی اساتید و ایجاد انگیزه برای دانشجویان افزایش می‌یابد. در این وضعیت فراهم ساختن شرایطی برای بهبود آموزش‌های مجازی و نیز تقویت ارتباط اساتید و دانشجویان بسیار مهم است.

کلیدواژه‌ها: اخلاق حرفه‌ای، مسئولیت اجتماعی دانشگاه، آموزش مجازی، کرونا

^۱ نویسنده مسئول: استادیار گروه حسابداری، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء (س)، تهران، رایانامه:

مقدمه

ویروس کرونا چنان در جهان شیوع یافته است که تا هشتم فروردین ماه ۱۳۹۹ تعداد ۱۹۹ کشور به آن مبتلا شده‌اند. طبق گزارش یونسکو^۱، بر اثر ویروس کرونا تا تاریخ ۵ فروردین ماه ۱۳۹۹ در ۱۶۵ کشور جهان، مدارس و به‌طور کلی سامانه‌های آموزشی در تمام سطوح و مقاطع تعطیل شده است. بر این اساس، ۸۷ درصد دانش آموزان و دانشجویان جهان با شیوع این ویروس، از دسترسی به محیط واقعی مدرسه و دانشگاه و کلاس‌های درس حضوری بازمانده‌اند. از این رو، برخی کشورها موفق شده‌اند که این اختلال در نظام‌های یاددهی-یادگیری خود را از طریق تسهیلات حاصل از فناوری‌های دیجیتال جبران کنند (بازرگان و بازرگان، ۱۳۹۹). همه‌گیری جهانی کرونا نه تنها به تغییرات اساسی در تعاملات روزمره‌ی انسان‌ها منجر شد، بلکه روابط اجتماعی کلان را نیز دستخوش تغییرات اساسی کرد. در چند دهه‌ی گذشته، استفاده از ابزارهای نوین نظیر ویدیو کنفرانس و ابزارهای مبتنی بر شبکه، برای تعاملات اجتماعی و همکاری‌های علمی معمول شده بود اما رواج عمومی پیدا نکرده بود. دیدوبازدیدها با اهداف مختلف در سطح محلی، ملی و فراملی امری معمول بود و میلیون‌ها سفر فرهنگی، علمی و با اهداف متفاوت در سطح جهان انجام می‌شد. همه‌گیری کرونا و نگرانی از ابتلا به آن ارتباطات انسانی و علمی را به تعاملات غیرمستقیم مبتنی بر شبکه محدود کرده است و بعید است پس از غلبه بر بحران، بخش اعظمی از تعاملات و ارتباطات به حالت قبل برگردد؛ بنابراین، یکی از مهم‌ترین تأثیرات شیوع کرونا، شکل‌گیری و گسترش نوع جدیدی از ارتباط در میان مردم و به‌ویژه جامعه‌ی نخبگانی تحت شبکه بوده است. شاید بتوان گفت همه‌گیری کرونا در شکل‌گیری دهکده‌ی جهانی موردادعای مک لوهان، به معنی واقعی تأثیر بسیاری داشته است (مطلبی، ۱۳۹۹). آموزش نیز در دوران کرونا دستخوش تغییرات زیادی شده و نقش اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها بسیار متفاوت از قبل است.

¹ UNESCO

اخلاق حرفه‌ای

اولین گام تحقق اخلاق در سازمان‌ها، شناخت سطوح اخلاق است که در دو سطح قابل بررسی است. ۱. اخلاق حرفه‌ای که به مسؤولیت اخلاقی در سازمان اشاره دارد. ۲. اخلاق شغلی که تأکید به وظایف اخلاقی افراد در سازمان دارد؛ بنابراین در ترویج اخلاق در سازمان، هم فرد مهم است و هم سازمان و همه‌ی جنبه‌ها و عوامل سازمانی در ترویج اخلاق نقش اساسی دارند (قراملکی، ۱۳۹۰). هر مجموعه‌ی سازمانی دارای کدهای اخلاقی متناسب با ساختار حرفه‌ای خود است که اخلاق حرفه‌ای نام دارد. آموزش عالی نیز نظامی حرفه‌ای است و استادان دانشگاه‌ها به‌عنوان افرادی که مسؤولیت تعلیم و تربیت دانشجویان را بر عهده‌دارند باید از اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی آگاهی داشته و به آن پایبند باشند. رعایت اخلاق آموزشی تضمین‌کننده‌ی سلامت فرایند یاددهی-یادگیری در دانشگاه است و موجب افزایش تعهد پاسخگویی مدرسان نسبت به نیازهای دانشجویان می‌شود (سلاجقه و صفری، ۱۳۹۴). محققان برای اخلاق در آموزش عالی چهار بعد معرفی می‌کند (آراسته و همکاران، ۱۳۸۹). این ابعاد عبارت‌اند از: ۱. اخلاق در مدیریت: رویکردی مشتری محور دارد و مربوط به مسائل و تنش‌های طبیعی در فرآیند تصمیم‌گیری می‌شود. ۲. اخلاق در پژوهش: به معنای بررسی امکان و شرایط رعایت قواعد و اصول اخلاقی در پژوهش‌های نظری و عملی است. برای اخلاق در پژوهش دو حوزه‌ی اساسی در نظر گرفته می‌شود: آزمودنی‌های انسانی و اخلاق - انسان پژوهشگر و اخلاق ۳. اخلاق دانشجویی: دانشجویان نیروی کار آینده‌ی هر جامعه‌ای هستند، بنابراین دانشگاه باید بتواند تجربیات اخلاقی دست‌اولی را برای آن‌ها فراهم آورد تا در زمینه‌ی مسائل اخلاقی کسب تجربه کنند. ۴. اخلاق در تدریس: مراد از اصول اخلاقی در اینجا عبارت است از دستورالعمل‌های کلی و ایده‌آل که در طراحی و تحلیل تدریس دانشگاهی باید موردتوجه قرار گیرد. ازجمله‌ی این اصول تدوین شده می‌توان به اصول اخلاقی انجمن روانشناسان آمریکا برای تدریس اشاره کرد که عبارت‌اند از: مسؤولیت در برابر دانشجویان، توانایی و کفایت در تدریس، استانداردهای قانونی و اخلاقی، بیان عمومی آزادی، رازداری، آسایش و سعادت مشتری، ارتباطات حرفه‌ای، ارزیابی تکنیک‌ها، تحقیق با مشارکت انسانی (ماتوز، ۱۹۹۱، به نقل از سلاجقه و صفری، ۱۳۹۴). اعضای هیئت علمی از مهم‌ترین ارکان دانشگاه‌ها هستند و بقای امر تدریس در دانشگاه‌ها علاوه بر تخصص علمی در رشته‌های موردنظر هر دانشگاه، به نحوه رفتار حرفه‌ای و شخصی اساتید در مؤسسات آموزشی بستگی

دارد و می‌بایست برای القای اخلاق حرفه‌ای علاوه بر دانش، عامل به حسنات اخلاقی باشند (بوذرجمهری و همکاران ۱۳۹۲، به نقل از میرعرب رضی، ۱۳۹۸). ضرورت رعایت اخلاق حرفه‌ای هیئت علمی به خاطر تأثیرگذاری شگرف بر روی دانشجویان مضاعف است (فرزانه، ۱۳۹۳، به نقل از میرعرب رضی، ۱۳۹۸). در مجموع باید گفت اخلاق حرفه‌ای به‌طور عام و اخلاق حرفه‌ای آموزش به‌طور خاص در بین اعضای هیئت علمی و دانشجویان منزلتی خاص دارد. در بسیاری از دانشگاه‌ها در سطح جهان، آیین‌نامه‌هایی با عنوان کدهای اخلاق حرفه‌ای تدوین شده است که در این بیانیه‌ها بسیاری از ارزش‌های اخلاقی قابل احترام درج شده است. توجه به رشد اخلاق حرفه‌ای در آموزش، منجر به پرورش محیطی اخلاقی در کلاس درس خواهد شد (فرمپینی، ۲۰۱۲، به نقل از میرعرب رضی، ۱۳۹۸).

آموزش و کرونا

در حال حاضر شیوع گسترده‌ی ویروس کرونا در جهان، بشر را با سیل عظیمی از اطلاعات صحیح و غلط روبرو کرده است. بنا به گزارش‌های سازمان سلامت جهانی، دستیابی به اطلاعات معتبر و به‌موقع باوجود این سونامی اطلاعات چالش‌برانگیز است. اطلاعاتی نظیر اخبار، اظهارات تأثیرگذار یا یافته‌های پژوهش تأثیر قابل توجهی در ارتباطات برخط دارند و می‌توانند بر رفتار و احساسات افراد تأثیر بگذارند. خوشبختانه امروزه مدیریت مواجهه با این قبیل اطلاعات در سازمان سلامت جهانی به‌منظور کشف و بررسی علاقه‌مندی و مشارکت عمومی با موضوعات مداومی که پیرامون COVID-2019 وجود دارد و ارتباطات جهانی که بیشتر به زبان انگلیسی است، رصد می‌شود. به‌طور نمونه، نتایج نظارت یک‌هفته‌ای بر شبکه‌های اجتماعی در این موضوع نشان داد که حدود ۹۸ درصد ارتباطات رسانه‌های اجتماعی پیرامون ایمنی در مقابل این ویروس بوده است (مختاری حصار و همکاران، ۱۳۹۹). احساسات منفی و ترس شدید بر زندگی افراد تأثیر گذاشته است. مرور مطالعات انجام‌شده درباره‌ی شیوع این ویروس نشان از وجود پیامدهای روان‌شناختی گسترده در سراسر جهان دارد و سلامت روانی را در سطح فردی، بین فردی و اجتماعی تحت تأثیر قرار داده است. اثر روانی ظهور و گسترش سریع بیماری باعث تغییر شرایط زندگی افراد شده و اثرات روانی مخربی مانند اضطراب، افسردگی و ترس ایجاد نموده است. ترس تعمیم‌یافته و رفتار بیش واکنشی ناشی از ترس، شیوع پیدا کرده و با کم‌رنگ شدن سیستم‌های حمایتی و گسترش انزوای اجتماعی، افراد از نظر روحی و روانی آسیب‌پذیرتر شده‌اند. قرنطینه نیز تأثیرات روانی

زیادی از جمله سردرگمی، خستگی روحی و خشم ایجاد کرده است (فراحتی، ۱۳۹۹). در این میان، دانشجویان نیز مستعد آسیب روحی و بی‌انگیزگی هستند.

در حال حاضر اختلال و توقف در کار نهادهای آموزشی دیده می‌شود. فعالیت‌های آموزشی میلیون‌ها دانشجو و دانش‌آموز در سراسر کشور نقش مهمی در ایجاد تحرک در اجتماع و پویایی جامعه داشت که اکنون این چرخه‌ی مهم از گردش بازمانده است (ایمانی جاجرمی، ۱۳۹۹). اگرچه مدیریت دانش به‌عنوان یکی از سرمایه‌های راهبردی هر سازمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در مدیریت بحران کرونا به دلیل ناکارآمدی روش‌های معمول و فراهم شدن فرصت بیشتر برای ارائه‌ی راهکارهای خلاق و نوآورانه، مستلزم توجه بیشتری است. بدیهی است در این زمینه، نه‌تنها تجارب موفق، بلکه ناکامی‌ها و چالش‌ها نیز باید لحاظ شود. برنامه‌ریزی جامع درزمینه‌ی آموزش و پرورش و آموزش عالی در شرایط پیش‌بینی‌نشده از اقدامات مهم این دوره است (حیدری، ۱۳۹۹). در دوران کرونا دانشگاه‌ها به آموزش‌های مجازی روی آوردند. آموزش مجازی ضعف‌ها و جذابیت‌هایی به همراه دارد و به نظر می‌رسد که یادگیری ترکیبی با داشتن مزیت‌های هر دو رویکرد آموزش (سنتی و الکترونیکی) یک رویکرد مؤثر برای افزایش اثربخشی یادگیری، سهولت دسترسی به موارد آموزشی باشد. همچنین ارائه‌ی فرصت‌های مختلف به‌منظور یادگیری، موجب می‌شود که در کنار افزایش جذابیت آموزش، به تفاوت‌های فردی فراگیران نیز به‌طور مناسبی توجه شود؛ زیرا همه‌ی افراد به یک شیوه یاد نمی‌گیرند و به همین دلیل استفاده از روش‌های مختلف برای آموزش ضروری به نظر می‌رسد (شکرباغانی، ۱۳۹۹). پژوهشگران و صاحب‌نظران مختلف مهارت‌های موردنیاز و وظایف مدرسان در محیط‌های آموزش و یادگیری مجازی را مدنظر قرار داده‌اند. این مهارت‌ها عبارت‌اند از: ۱. ایجاد فضای صمیمی، بین یادگیرندگان با توجه به ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و شغلی آن‌ها. چنین فضایی به یادگیرندگان کمک می‌کند تا با اطمینان بیشتر با یکدیگر به تعامل و بحث بپردازند. ۲. آغاز گری و مشارکت در بحث. برخی از پژوهشگران مهارت مدرس مجازی در طراحی و آغاز بحث را مورد تأکید قرار می‌دهند و معتقدند مدرس باید با طرح مسائل جالب و برانگیزاننده دانشجویان را به بحث ترغیب کند و خود نیز در مراحل مختلف در بحث شرکت نماید. ۳. ارائه‌ی چارچوب درس به دانشجویان. یکی دیگر از وظایف و مهارت‌های موردنیاز مدرس مجازی، مهارت در ارائه‌ی چارچوب‌ها و مفاهیم اساسی محتوا، تسلط به محتوا و بیان اهداف آموزش هر درس، ارائه‌ی پیش‌سازمان

دهنده، ذکر مثال‌های روشن و دقیق است. ۴. ارزشیابی مداوم از فرایند یادگیری. مدرس باید در محیط مجازی به صورت مستمر و فرایندی دانش و مهارت دانشجویان را مورد ارزشیابی قرار دهد و در صورت لزوم به آن‌ها بازخورد نماید. ۵. طراحی فعالیت‌های یادگیری متنوع. یکی دیگر از مهارت‌های مورد نیاز برای مدرس در محیط مجازی، طراحی فعالیت‌های یادگیری متنوع و بررسی فعالیت‌های انجام‌یافته دانشجویان است. او پس از بررسی فعالیت‌ها، باید به دانشجویان بازخورد ارائه کند. ۶. تسلط بر ابزارها و نرم‌افزارها و پشتیبانی فنی از دانشجویان. مدرس مجازی باید به ابزارها و نرم‌افزارهای مورد استفاده در محیط یادگیری مجازی نظیر سامانه‌ی مدیریت یادگیری، ابزارهای وب و نرم‌افزارهای تهیه‌ی محتوای چندرسانه‌ای تسلط داشته باشد و در صورت لزوم دانشجویان را پشتیبانی کند. ۷. ترغیب دانشجویان به تحلیل و تفکر منطقی. دانشجویان مجازی برای تحلیل مطالب و منابع متعدد به چارچوب‌ها و شیوه‌های فکری منطقی نیاز دارند که مدرس باید به صورت عینی و ضمنی دانشجویان را به این سمت هدایت نماید (ولی تبار و معینی کیا، ۱۳۹۵). در صورت تجهیز اعضای هیئت علمی به این مهارت‌ها می‌توان آموزش مجازی را فرصتی برای یادگیری مؤثر و تقویت توانایی‌های علمی و روحی دانشجویان در این دوران مهم دانست و در واقع کسب این مهارت‌ها برای اعضای هیئت علمی از ضروریات است. رسالت و کارکرد اساسی دانشگاه شامل آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز جامعه و فراهم نمودن زمینه‌ی مساعد برای رشد و توسعه‌ی پایدار کشور است و اعضای هیئت علمی به‌مثابه‌ی مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در دستیابی به این هدف مهم محسوب می‌شوند. معلمان و اساتید در توسعه بینش، مهارت‌ها، مسئولیت شخصی و توسعه‌ی اخلاقی دانشجویان مسئولیت خطیری دارند و تأثیر اساسی بر روی جو اخلاقی کل محیط دانشگاه دارند. اخلاق اساتید به‌طور مشخص باعث تغییرات رفتاری دانشجویان شده و در بهبود اخلاق آنان مؤثر است. رضایت از تحصیل، از موارد تأثیرگذار در جریان تعلیم و تربیت است که شامل ادراک دانشجویان از برنامه‌ی آموزشی، شرایط مطالعه و همچنین رفتار و راهنمایی معلم است (میرعرب رضی، ۱۳۹۸). معلمان به دو روش می‌توانند ایجاد انگیزه کنند. این دو مورد شامل: ایجاد انگیزش درونی و انگیزش بیرونی است. انگیزه-های بیرونی را به‌طور معمول می‌توان به‌وسیله‌ی اعطای نمره‌ی خوب و حذف نمرات منفی ایجاد کرد. در خصوص انگیزش درونی، می‌توان به رضایت خاطر و احساس خوب از یادگیری اشاره کرد که بیشتر با رفتار کلامی معلم و یادگیری برای یادگیری ایجاد می‌شود (نامی،

(۱۳۹۹). در شرایط بیماری کرونا و با وجود استمرار آموزش‌های مجازی، اهمیت رفتار کلامی اساتید و ایجاد انگیزه برای دانشجویان افزایش می‌یابد. نکته‌ی مهم دیگر آن است که آموزش عالی با محوریت سه‌گانه‌ی آموزش، پژوهش و ارائه خدمات، نقشی مهم در کارایی و کیفیت سرمایه‌های انسانی دارد اما در کنار این موارد بلکه مهم‌تر از آن، تولید، رعایت و بازتولید موضوعات اخلاقی و اجتماعی- فرهنگی است که تحت عنوان مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها عمومیت یافته است (اشتری مهرجردی، ۱۳۹۹). با مسئولیت اجتماعی، دانشگاه دیگر منفعل نیست و به‌صورت داوطلبانه هر نوع توانمندی خود را به اشتراک می‌گذارد. مسئله‌ای که به‌طور معمول بین دانشگاه‌های ما تاکنون چندان ممکن نبوده و دانشگاه‌ها بیشتر دو از نیازهای محلی، به مأموریت‌های تثبیت‌شده‌ی ملی خود اقدام می‌کنند. در این شرایط بحرانی، روابط بین دانشگاهی می‌تواند ما شدن‌های دانشگاهی را محقق سازد (سفیری، ۱۳۹۹) اما بخش زیادی از اجرای این مسئولیت اجتماعی بر عهده‌ی اعضای هیئت‌علمی است. ارائه‌ی خدمات آموزشی باکیفیت، رعایت حقوق دانشجویان، ارتباط مؤثر با دانشجویان، رضایت دانشجویان و در نظر گرفتن شرایط دانشجویی آسیب‌پذیر از جمله شاخص‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه-هاست (اشتری مهرجردی، ۱۳۹۹) که تحقق‌بخش اعظمی از این شاخص‌ها بر عهده‌ی اعضای هیئت‌علمی است. این موضوع به‌صورت ویژه در دوران کرونا که دانشجویان بیشترین ارتباط را در آموزش با اعضای هیئت‌علمی و نه با هم‌کلاسی‌ها یا سایر کارکنان دانشگاه دارند، اهمیت دارد.

نتیجه‌گیری

شیوع ویروس عامل بیماری Covid-19 که در دنیا به مهم‌ترین خیر تبدیل شده است، سبب تغییر روحیه‌ی دانشجویان شده و آموزش را نیز دستخوش تغییرات زیادی نموده است. در دنیای کرونازده‌ی امروز، هرچند آموزش ممکن است در ذهن دانشجویان اهمیت خود را در کنار اضافه‌بار اطلاعاتی اخبار کرونایی و ترس‌ها و اضطراب‌های آن‌ها از دست‌داده باشد، اما می‌تواند سبب ایجاد انگیزه و بهبود روحیه‌ی آن‌ها شود. در این شرایط فراهم ساختن شرایطی برای بهبود آموزش‌های مجازی و نیز تقویت ارتباط اساتید و دانشجویان بسیار مهم است. در این وضعیت، توجه بیشتر دانشگاه‌ها به ایفای مسئولیت اجتماعی خود سبب شده است که دانشجویان احساس امید و نشاط بیشتری پیدا کنند. فرصت آموزش برخط به‌طور مشخص امکان نوآوری را برای استادانی فراهم خواهد نمود که همواره به دنبال بروز خلاقیت و ابتکار

در کلاس درس بوده‌اند. از مزایای دیگر این فرصت، اصلاح و بهبود روش تدریس استادانی است که سال‌هاست از یک شیوه‌ی تدریس واحد در کلاس‌های مختلف استفاده می‌نمایند. سنجش میزان توانایی استادان در گذر از شیوه‌ی معمول چهره به چهره به اداره کردن کلاس - های برخط چندنفره یکی دیگر از پیامدهای این شیوه از طریق بازخورد دانشجویان است که امکان اصلاح و بهبود را میسر می‌سازد. بعد دیگر این فرصت طلایی به استادانی برمی‌گردد که دچار هراس از فناوری هستند و همواره از کار کردن در بستر آموزش الکترونیکی در هراس هستند. از سوی دیگر، استفاده از این امکان ضمن فراهم کردن تجربه‌ی نوعی جدید از کلاس برای دانشجویان، مقدمات لازم را برای بهره‌مندی دانشگاه‌ها از استادان همکار در خارج از ایران به شیوه‌ی آموزش برخط و بالعکس تقویت می‌نماید (اصغری، ۱۳۹۹). در آموزش مجازی دانشجویان باید مانند قبل بتوانند با استاد گفت‌وگو نموده و مشکلات علمی خود را برطرف کنند. لذا اساتید ناگزینند زمان بیشتری به آموزش اختصاص دهند و از طریق برگزاری آزمون - های مستمر و کوتاه دانشجویان را تشویق به مطالعه کنند. استفاده از سؤالات تحلیلی و سؤالاتی که برای پاسخ به آن دانشجو باید فکر کند و نه اینکه فقط با مراجعه به کتاب آن را پاسخ دهد، ضروری است. در آموزش‌های مجازی پرسش و پاسخ بیشتر در کلاس سبب نشاط در آموزش شده و دانشجویان را تشویق به مطالعه خواهد نمود.

منابع

۱. آراسته، حمیدرضا؛ نوه‌ابراهیم، عبدالرحیم و مطلبی‌فرد، علیرضا (۱۳۸۹). بررسی وضعیت اخلاق آموزشی اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران. *فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ*، ۳(۸) و ۲۰۳-۲۱۹.
۲. اشتری مهرجردی، اباذر (۱۳۹۹). بحران کرونا؛ بازگشت به مسئولیت اجتماعی مغفول مانده دانشگاه‌ها.
۳. مجموعه مقالات جستارهایی در آموزش عالی، علم و بحران کرونا در ایران، (صص. ۲۵۵-۲۶۹). تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۴. اصغری، فیروزه (۱۳۹۹). آموزش عالی ایران و کرونا؛ یک گام به جلو. مجموعه مقالات جستارهایی در آموزش عالی، علم و بحران کرونا در ایران، (صص. ۱۴۵-۱۵۳). تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۵. ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۹۹). پیامدهای اجتماعی شیوع ویروس کرونا در جامعه ایران. *فصلنامه علمی تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی*. ۲. ۸۷-۱۰۳.

۶. بازرگان، عباس و بازرگان، کاوه (۱۳۹۹). بحران کرونا؛ بازگشت به مسئولیت اجتماعی مغفول مانده دانشگاه‌ها. مجموعه مقالات جستارهایی در آموزش عالی، علم و بحران کرونا در ایران، (صص. ۲۵۵-۲۶۸). تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۷. حیدری، مرتضی (۱۳۹۹). ضرورت مدیریت دانش در بحران کرونا ویروس جدید (کووید-۱۹). تصویر سلامت، ۱۱(۲). ۹۴-۹۷.
۸. سفیری، خدیجه (۱۳۹۹). مسئولیت اجتماعی دانشگاه در شرایط ویژه کرونا. مجموعه مقالات جستارهایی در آموزش عالی، علم و بحران کرونا در ایران، (صص. ۲۶۹-۲۷۶). تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۹. سلاجقه، آریتا و صفری، ثنا (۱۳۹۴). رابطه اخلاق حرفه‌ای با عملکرد استادان دانشگاه. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰(۳). ۱۱۰-۱۰۳.
۱۰. فراهتی، مهرزاد (۱۳۹۹). فصلنامه علمی تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی، ۲، ویژه‌نامه پیامدهای شیوع ویروس کرونا، ۲۰۷-۲۲۵.
۱۱. فرامرزراملکی، احد (۱۳۹۲). مبانی ترویج اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه‌ها {نوشته سایت}. بازیابی شده در تاریخ ۷ اردیبهشت ۱۳۹۲، از www.isna.ir/fa/content/69801/default.aspx. Accessed
۱۲. مختاری حصاری، پریسا؛ معزی، بهناز و منتظری، علی (۱۳۹۹). ویروس کرونا و مواجهه بیش‌ازحد اطلاعاتی. نشریه پایش. ۱۹(۳). ۳۵۳-۳۴۹.
۱۳. مطلبی، داریوش (۱۳۹۹). تأثیر ویروس کرونا بر حیات فرهنگی؛ با تأکید بر صنعت نشر. مجموعه مقالات کرونا و جامعه ایران: سوبه‌های فرهنگی و اجتماعی، (صص. ۱۰۱-۱۱۶). تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۱۴. میرعرب رضی، رضا (۱۳۹۸). وضعیت اخلاق حرفه‌ای اساتید دانشگاه از دیدگاه دانشجویان. دومین همایش ملی دانشگاه اخلاق مدار، ۶۳۰-۶۴۷.
۱۵. نامی، امیر (۱۳۹۹). آموزش مجازی در دوره کرونا. مجموعه مقالات کرونا و جامعه ایران: سوبه‌های فرهنگی و اجتماعی، (صص. ۳۸۱-۳۹۵). تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۱۶. ولی تبار، سمیرا و معینی کیا، مهدی (۱۳۹۵). بررسی آموزش مجازی دانشگاه‌ها به‌منظور تقویت یادگیری تطبیقی دانشجویان. چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی.